

Conèixer els mamífers

Primera edició: març del 2010

© del text: Jaume Sañé
© d'aquesta edició: Cossetània Edicions

Fotografies de l'autor; excepte pàgs. 6, 8, 31 sup, 51 inf, 102, 103, 107, 109 sup, 116, 119 sup, 121 sup) (Jordi Bas); 19, 63, 141 (Ferran Arumí); 27, 60, 62 (Ignasi Torre); 29 (Xesco Puigdomènech); 38 (Carles Flaquer); 44 (Domingo Trujillo); 61, 93 (Ferran Aguilar); 73 (Rodrigo Pérez Grijalbo); 85 (Andrés M. Domínguez); 97 (Luis Casiano); 111 inf (Josep Guillén); 127 (Fundació CRAM); 131 (Jordi Ruiz-Olmo), i 130, 132, 137 inf (Arnau Sañé)

Revisió dels textos: Carles Flaquer

Edita: Cossetània Edicions
C/ Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
Fax 977 61 43 57
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: Imatge-9, SL

Impressió: Indugraf Offset, SA

ISBN: 978-84-9791-670-7

Dipòsit legal: T-78-2010

introducció

Què és un mamífer?

La mateixa paraula ho diu: un mamífer és un animal que mama, i així, mamant, s'alimenten les cries dels mamífers durant els primers estadis de la seva vida. A la pràctica, però, un mamífer és molt més que això. Els mamífers són éssers peluts que pareixen les seves cries i poden regular la temperatura del seu cos. El seu origen es remunta a finals del període triàsic, ara fa més de dos-cents milions d'anys. Van evolucionar a partir dels sinàpsids primitius, un grup d'animals de quatre potes que havien estat molt abundants, però que van haver de recular amb l'expansió dels dinosaures. La competència directa dels dinosaures devia fer espavilar els pocs sinàpsids que havien sobreviscut, que van buscar sistemes per explotar unes altres condicions. En aquells moments, ser petit i nocturn era tot un avantatge, però representava problemes per escalfar el cos. I així devien néixer els pèls, originats a partir de pèls cutanis i, més tard, l'homeotèrmia, és a dir, la capacitat per mantenir constant la temperatura del cos. Quan els dinosaures van desaparèixer, aquells petits vertebrats ja estaven preparats per a l'expansió. Havia arribat l'hora dels mamífers.

A poc a poc, els mamífers van anar ocupant l'espai lliure i es van estendre per tot el món. L'adaptació a les noves condicions va diversificar el grup fins als límits més insospitats, però tots els membres han mantingut sempre les seves tres característiques més genuïnes: tenen pèl, mal que sigui només durant l'estat embrionari, donen mamar a les seves cries i tenen tres ossos a l'òrbita mitjana, evolucionats a partir d'ossos de les mandíbules dels seus avantpassats.

Bèsties peludes...

Els pèls que cobreixen la pell de la major part dels mamífers són la característica més visible d'aquest grup d'animals. Tenen un origen exclu-

Detall dels pèls d'una llebre ibèrica

sivament epidèrmic, com les plomes dels ocells o les escates dels rèptils. Però els pèls són propis dels mamífers, no hi cap altre grup d'animals amb pèls i, a més, tots els mamífers en tenen mal que sigui només durant les primeres etapes de la seva vida.

El registre fòssil no sol conservar els pèls, i per això ningú no ha pogut datar-ne l'origen exacte. Però és probable que els primers mamífers ja tinguessin pèls, i més tenint en compte que es tractava d'animals menuts que havien de mantenir estable la temperatura del seu cos. De fet, l'aïllament tèrmic és la més visible i la més universal de les funcions del pelatge dels mamífers moderns.

Com sol passar sempre, però, no tots els pèls són iguals. Els que formen la llana o borra són prims i flexibles, i s'enganxen entre ells. Cobreixen la part més propera de la pell i són un aïllant tèrmic excel·lent per a les espècies que viuen en climes freds. Als climes temperats, com el nostre, moltes espècies es desprenen d'aquests pèls a l'estiu i en tornen a posar a l'hivern. Però a la natura no es perd res. La llana d'animals salvatges i domèstics és un material excel·lent per al folre dels nius dels ocells.

Els pèls més visibles, llargs i gruixuts, sobresurten per sobre de la borra i, a més d'aïllant, tenen una funció protectora de la pell. En alguns mamífers són molt forts i, en casos extrems, han evolucionat fins a formes de protecció tan eficients com les punxes dels eriçons o les escates dels pangolins. Posats a la cua, serveixen per a espantar mosques; a les pestanyes, protegeixen els ulls de la pols, i a sobre el cap i el coll, poden ser fins i tot decoratius.

Una altra història són els pèls tàctils, llargs i gairebé rígids, implantats a la hipodermis i amb capacitat per transmetre sensacions de contacte. S'anomenen vibrisses i són imprescindibles per moure's en la foscor. Per això els tenen molts animals nocturns, normalment al voltant de la boca i el nas. Els tenen els ratolins per moure's enmig de mates i també els gats mesquers per desplaçar-se sense fer soroll i poder caçar els ratolins. Els pèls tàctils fan tant servei que predadors i preses els han adoptat i uns i altres lluiten per la subsistència amb els mateixos invents.

Però, en la seva llarga carrera evolutiva, els mamífers han tingut temps de tot. I també d'adonar-se que els pèls no són tan útils quan el medi on viuen ja no és el medi terrestre habitual. Així, hi ha mamífers que passen la seva vida sota terra, com la rata talpera nua d'Etiòpia, que han perdut completament el pèl. I els mamífers marins també han anat pel mateix camí. A més, en tornar a la vida aquàtica, aquests mamífers han perdut també les seves extremitats o les han transformades en aletes adaptades per nedar. Les foques i parents, que conserven les quatre extremitats, són peludes al moment de néixer, però es van pelant a mesura que es fan adultes, coincidint amb l'augment del seu lligam amb el medi marí. Els dofins i les balenes, més adaptats a la vida aquàtica, han perdut del tot les seves extremitats posteriors i també tot el pèl, cosa que els ajuda a ser més hidrodinàmics. Tot i això, si tenim el privilegi de veure-les prou a la vora, encara podem descobrir uns quants pèls esparsos, curts i gruixuts, al cap d'algunes balenes, rastres inconfusibles del seu origen pelut.

... que pareixen els seus fills

Una característica pròpia dels mamífers és el sistema de reproducció. Els mamífers més primitius, com els equidnes i els ornitorincs, encara ponen ous. Però la immensa majoria són vivípars, és a dir, els embrions es desenvolupen dins del cos de la mare i neixen amb un estat de creixement que pot ser més o menys avançat. En els mamífers marsupials, els més primitius d'aquest grup, les cries eixint de néixer encara han de passar una temporada dins d'una bossa externa de la mare, anomenada marsupi. En els mamífers més moderns o placentats, que són la major part, els petits surten directament a l'exterior; després de formar-se durant una temporada a dins el ventre de la mare, alimentats per la via directa del cordó umbilical.

La durada de la gestació és molt variable, en funció de la mida de l'animal i de la seva estratègia de reproducció. Hi ha molts mamífers minuts, com la major part de rosegadors i insectívors, que pareixen una gran quantitat de cries molt poc desenvolupades. Les rates i els ratolins neixen sense pèl i amb els ulls tancats, i s'assemblen més a un fetus que a un adult. El mateix passa amb moltes altres espècies, com ara els conills. Els petits estan capacitats per buscar el mugró entre el pelatge de la mare, mamar i poca cosa més. La mare ha de tenir una cura especial d'aquests

nadons que semblen prematurs, i per això els protegeix a dins un niu ben acollidor. Els conills fins i tot s'arrenquen pèl del cos per fer el llit dels seus fills. És una estratègia que permet tenir moltes cries alhora, ja que neixen molt petites, i la utilitzen sobretot els mamífers petits que tenen moltes baixes perquè són presa habitual de molts depredadors. Són animals nidòfils, que es queden necessàriament uns quants dies al lloc on han nascut.

Els mamífers més grans solen tenir una altra estratègia. Amb menys enemics naturals, no cal tenir tantes cries. Un fill únic, o una besonada, ocupen menys espai a la panxa, i, per tant, es poden permetre néixer més tard. Les llebres, parentes properes dels conills, pertanyen a aquest grup. Els petits són una còpia en miniatura dels adults, i poden caminar

Les cries dels lirons grisos neixen pelades i amb els ulls tancats

La petita mona de Gibraltar no perd de vista el mugró de la mare

des del primer dia. La mare no els construeix cap mena de cau, i encara menys un llit per dormir. L'estratègia defensiva és passar desapercbut i ser ben espavilat. Els cabirols, i en general tots els ungulats, i també els primats i els cetacis, comparteixen aquest sistema. Són animals nidífugs, que fugen tan aviat com neixen del lloc del part.

La norma general, però, té moltes excepcions. I una som nosaltres. Els homes som intel·ligents, i això es paga amb un cap molt gros. Tant, que els petits han de néixer molt d'hora, quan el cap fa la mida justa per poder passar per la pelvis de la mare. Després, és clar, la feinada és per a la mare, que ha d'agambar un fill molt poc espavilat.

Una vegada fora del ventre de la mare, les cries han de créixer ben de pressa, i per això han de menjar qualitat i quantitat. Tot està previst, l'evolució ha dotat les femelles per produir un aliment molt especial. Porta els greixos, els hidrats de carboni, les proteïnes i els minerals necessaris per al creixement i, a més, ni tan sols s'ha de mastegar: és la llet. Una altra exclusiva dels mamífers que, de retruc, els ha donat nom: per extreure la llet de les glàndules mamàries cal tenir llavis capaços d'ajustar-se al mugró de la mare i xuclar; dit d'una altra manera, cal mamar. I és que els mamífers, com dèiem al principi, són els animals que mamen, aquesta és la característica que els dona nom.

Eriçó fosc

Erinaceus europaeus

Com és?

1

Els eriçons són inconfusibles, amb els pèls de l'esquena convertits en punxes endurides. L'eriçó fosc o comú és l'insectívor més gran del país, sovint passa d'un quilo de pes. Uns músculs de la pell li permeten embolicar el cos amagant el ventre, les potes i el cap, de manera que, quan vol, es converteix en una autèntica bola de punxes. Els eriçons poden passar molta estona en aquesta posició fins que no veuen clar que ja no hi ha cap perill immediat.

Com viu?

2

L'eriçó és un animal lent i vergonyós que surt quan es fa fosc. El trobarem sovint en marges i conreus prop de zones habitades. No és animal de grans tecs. És un gran col·laborador dels pagesos, ja que passa la nit pellucant cucotes, insectes, cargols i cucs. A vegades, rosegava la fruita caiguda dels arbres o s'aferrissa a algun carnús. Els eriçons solen criar una vegada a l'any, a la primavera, i tenen tres o quatre petits que neixen cecs, nus i amb les pues toves de color clar. Fins al cap de dues setmanes no obren els ulls. Llavors, a poc a poc, se'ls comencen a endurir les pues, i a finals d'estiu ja són independents. Només són actius al bon temps. A la tardor busquen un forat arrecerat per passar l'hivern ben adormits. Si ningú no els empipa, no en sortiran fins al març o l'abril. Llavors s'afanyen a buscar teca per recuperar el pes que han perdut durant la hibernació.

Espècies semblants

3

L'eriçó clar és gairebé pastat, però tot més blanquinós, amb les orelles més grosses i el morro més curt.

Eriçó clar

Atelerix algirus

Com és?

- 1 Una mica més petit que el seu parent i més orellut, però tot ell molt semblant i, com diu el seu nom, força més clar. Si el tenim a les mans, veurem que les pues del front se separen deixant una clenxa sense pues al mig.

Com viu?

- 2 L'eriçó clar té costums i alimentació molt semblants a l'eriçó fosc o comú, però la seva distribució és molt més reduïda. Li agraden els secalls i les terres baixes prop del mar; i el trobarem a tota la costa mediterrània i també a les Balears i a les illes més orientals de les Canàries. També habita a tota la costa mediterrània africana, des del Marroc fins a gairebé Egipte. El clima més càlid li permet moltes vegades fer dues cries l'any i també sovint li estalvia la hibernació. Els eriçons tenen pocs enemics naturals, el gran duc és un dels pocs especialistes a obrir la seva cuirassa i aprofitar-ne la carn.

Curiositats

- 3 Els eriçons són animals pacífics. La seva única defensa és la cuirassa de punxes que els cobreix tot el cos. Antigament, la gent recollia els eriçons per menjar-se'ls, especialment a les Balears. Avui dia, són protegits per la llei, però això tampoc no els és suficient. Cada any hi ha centenars d'eriçons que moren esclafats a les carreteres, i es fa difícil de preveure l'efecte a llarg termini que pot tenir aquesta alta mortalitat no natural. Curiosament, les punxes tampoc no els serveixen de res a l'hora de defensar-los d'uns enemics diminuts i amoinadors: els rànecs.

Talp

Talpa europaea

Com és?

- 1 Mida a mig fer entre un ratolí i una rata de claveguera i cos cilíndric recobert de pèl negre, espès i lluent. Les potes del davant són transformades en autèntiques "pales", adaptades per obrir-se pas sota terra. El nas, llarg i molt sensible i mòbil, li serveix per localitzar les preses en la foscor dels seus forats. Els ulls, diminuts, estan coberts per un tel i queden totalment amagats entre el pelatge.

Com viu?

- 2 Present a gairebé tot Europa i el nord-est de la península Ibèrica. El talp està totalment adaptat a la vida subterrània, fins al punt que aquests animals no surten gairebé mai a l'exterior. El seu hàbitat és una complicada xarxa de galeries que construeixen ells mateixos amb molta habilitat. De tant en tant, la terra que els sobra de les obres l'han de treure a fora per poder continuar; i el resultat són els pilots de terra que apareixen repartits als camps habitats. Els talps són insectívors, però bona part de la seva dieta la constitueixen els cucs de terra, que sovint capturen i emmagatzemen en una cambra adequada com a rebost.

Curiositats

- 3 Els talps són més murrís del que semblen. Abans d'empassar-se els cucs, els netegen aguantant-los amb la boca i fregant-los amb les potes del davant. Quan els cau terra a sobre, s'espolsen ben bé com ho faria un gat o un gos.

Espècies semblants

- 4 El talp ibèric, gairebé idèntic però una mica més petit, és exclusiu de la península Ibèrica.

